

David Colmer

Uit de Germaanse talensoep

Vertaald door Eeltsje Hettinga en Arjan Hut

David Colmer (1960) is een Australische vertaler, schrijver en redacteur, en woont al sinds lange tijd in Amsterdam. Hij kreeg voor zijn literaire vertalingen tal van prijzen, waaronder de IMPAC Dublin Literary Award en de Independent Foreign Fiction Prize (beide met schrijver Gerbrand Bakker) en de James Brockwayprijs voor zijn poëzievertalingen uit het Nederlands. Meest recentelijk verschenen zijn vertalingen van Habitus van Radna Fabias en Herinneringen van een engelbewaarder van W.F. Hermans.

Eeltsje Hettinga (1955) is een Friese dichter, essayist en vertaler. Hij werkte ook vijf jaar als journalist in de Verenigde Staten. Hij vertaalde werk van een aantal dichters in het Fries, onder wie Ingeborg Bachmann en recentelijk de Surinaamse dichter Michaël Slory. In 2017 werd hij benoemd tot inaugurele dichter-laureaat van Friesland, een functie die hij twee jaar bekleedde. In 2021 werd hij bekroond met de Gysbert Japicxprijs. Recente publicaties van zijn poëzie zijn te vinden in De Moanne (Fries), Terras (Nederlands) en Sinn und Form (Duits).

Arjan Hut (1976) is een Friese schrijver en dichter die ook werkt onder het pseudoniem Goaitsen Andringa. Hij is voormalig stadsdichter van Leeuwarden en schrijft vooral in het Fries, maar soms ook in het Nederlands. Hij was een van de oprichters van het literaire internettijdschrift Doar.

Dit essay verscheen eerder in het Engels als 'From the Germanic Soup' in Coolabah, nr. 30 (2021).

Uit de Germaanse talensoep

Een van de basisprincipes van literair vertalen is dat je niet moet vertalen uit een taal die je niet goed kent. Ik zeg bewust ‘je’ liever dan ‘men’ of een constructie met zoiets als verantwoordelijke literaire vertalers, want hoewel ik het principe dermate fundamenteel vind, bijna vanzelfsprekend ook, moet ik toch toegeven dat het meer op anderen van toepassing is dan op mijzelf.

Laat mij concreter zijn. Als jongeman leerde ik eerst Duits. De afgelopen twintig jaar bestond mijn werk hoofdzakelijk uit het vertalen van Nederlandse romans, poëzie en kinderliteratuur in het Engels. Hoewel ik inmiddels bijna dertig jaar in Nederland woon en gedurende die tijd miljoenen woorden uit het Nederlands in het Engels heb vertaald, leer ik nog steeds bij. Er gaat nauwelijks een dag voorbij zonder dat ik een woord of frase tegenkom die ik niet ken of die ik niet direct weet te interpreteren. Soms komt dat omdat het om regionaal of historisch taalgebruik gaat, maar vaker heb ik het domweg gepresteerd om het woord of de frase tot dat moment niet op te merken. Datzelfde fenomeen kom ik ook voortdurend tegen bij het Vlaamse Nederlands. Het zijn tekortkomingen in mijn kennis die natuurlijk sneller aan het licht komen, daar ik nu eenmaal een voorkeur heb voor stilistisch uitdagende literatuur. Het is ook de reden waarom ik in de loop der jaren alleen maar grotere waarde ben gaan hechten aan het belang van een zo diep mogelijk begrip van de brontaal. Had ik echter dertig jaar geleden geweten wat ik nu weet, dan had ik die eerste stappen op het pad van het literaire vertalen nooit durven zetten.

Naast de vertalingen die ik uit het Nederlands en bij gelegenheid uit het Duits heb gemaakt, vertaalde ik de afgelopen tien jaar zo af en toe gedichten uit het Fries, misschien eentje per maand. Dat blijkt een nog veel hachelijker onderneming te zijn. Fries, of beter het West-Fries is de tweede officiële taal van Nederland. De taal wordt gesproken door nagenoeg 400.000 mensen, voornamelijk in de Nederlandse provincie Friesland. Ik heb nooit in Friesland gewoond, spreek geen Fries en kan het alleen volgen wanneer het eenvoudig en langzaam wordt gesproken. (Hoewel ik vanaf papier vertaal, ben ik ervan overtuigd dat het kunnen begrijpen en waarderen van de gesproken taal niet alleen een voorwaarde is voor het vertalen van poëzie, maar ook van proza met een poëtisch karakter. Wanneer je de ‘muziek’ van het origineel niet begrijpt, kun je die onmogelijk terughalen.) Het lezen van een eenvoudige tekst in het Fries, dat gaat nog wel, maar zodra het ook maar ietsje ingewikkelder wordt, grijp ik naar het woordenboek. Wanneer ik daar ruimschoots van gebruik maak, dan lukt het me min of meer om een gedicht of kort verhaal te lezen. Kortom, het ontbreekt aan een juiste inschatting van subtiliteiten en verwijzingen; in het ergste geval begrijp het helemaal verkeerd. Een voorwaarde voor mijn vertalen ‘uit het Fries’ is dat ik een vertaling van hetzelfde werk in het Nederlands nodig heb, als een soort spiekbriefje. Als iemand met

zo'n vluchtige kennis als ik Nederlandse vertalingen zou maken en daarbij slechts zou vertrouwen op een Duitse of Franse vertaling, dan zou ik woedend zijn, en terecht. Wat kan, afgezien van diepgewortelde hypocrisie, mijn werk dan rechtvaardigen?

De reden is, heel eenvoudig, dat ik meerdere keren ben gevraagd. Elke keer weer bleek dat noch ik noch de dichter, redacteur of uitgever iemand kende die een trackrecord had in het vertalen van Engelse poëzie, en ook over de Friese vaardigheden voor het werk beschikte. De tweede verzachtende factor is de nauwe verwantschap die bestaat tussen het Nederlands en Fries en het feit dat ik de vertalingen heb gemaakt met behulp van een Nederlandse vertaling, vaak door de dichter in kwestie. Ten derde heb ik uitgebreid kunnen overleggen met sprekers van het Fries, waaronder dichters, redacteurs en vertalers Fries-Nederlands. (Soms heb ik de dichter gevraagd een opname van het gedicht te sturen, zodat ik door herhaaldelijk luisteren het ritme en rijm beter kon aanvoelen.) Niets van dit alles maakt van mij de ideale vertaler, maar zolang die vertaler zich niet aandient en niet zijn of haar bekwaamheid bewijst, zullen anderen mij blijven zien als beschikbare noodoplossing.

De vertaling die ik hier geef, is bijzonder complex. Het gedicht van Eeltsje Hettinga, de voormalige Dichter fan Fryslân, gaat over de Duitstalige dichter Paul Celan, zijn leven en werk, zijn relatie met de Oostenrijkse dichteres Ingeborg Bachmann, en zijn overlijden in Parijs in 1970. Maar al te vaak bestaat de neiging om de literatuur van minderheidstalen alleen dan interessant te vinden voor zover zij de hiaten in de canon opvult en te focussen op de eigen provinciale, vaak landelijke, nostalgische werkelijkheid, alsof er geen verbinding is met de eenentwintigste eeuw en de geglobaliseerde wereld, alsof het talen betreft die zich alleen beperken tot de privé- en familiesfeer en niet kunnen worden gebruikt om na te denken over de literaire en politieke wereld en de invloed ervan op die sfeer.

Ik vertaalde het gedicht voor *Swallows and Floating Horses*, een grote bloemlezing van Friese literatuur, en baseerde mijn vertaling op de Nederlandse vertaling door Jetske Bilker en op het Friese origineel. Daarbij had ik regelmatig overleg met Bilker en Hettinga over het oplossen van de vele vertaalkwesties. Het Duitse motto komt uit Celans 'Psalm' (In Michael Hamburgers vertaling: 'A nothing / we were, are, shall / remain, flowering: / the nothing-, the no one's rose.') De poging om via een Nederlandse vertaling een Engelse versie van een Fries gedicht over een Duits onderwerp te maken, had iets duizelingwekkends. Sommige delen zijn illustratief voor de problemen en mogelijkheden die opduiken bij het zoeken naar een acceptabele vertaling binnen een dergelijke Germaanse soep.

Twee op zich eenvoudige dubbele betekenissen leverden de nodige problemen op. Het Friese kaai, wat beide betekenissen draagt van de Engelse homofonen key (sleutel) en quai (kade), en het Friese boek, dat book (boek) en beech (beuk) betekent.

In het geval van kaai scheiden zich in het Nederlands de betekenissen (sleutel en kade), om vervolgens in het Engels weer bij elkaar te komen, tenminste in klank. Dat

levert bij dit gedicht een aangenaam effect op, omdat kade als letterlijke betekenis kan worden aangehouden, terwijl sleutel als een symbolische echo functioneert, zeker in combinatie met het bijvoeglijke naamwoord gebroken.

De beide betekenissen van het Friese boek zijn zelfs nog essentiëler en laten zien dat het woord book een gemeenschappelijke stam deelt met beech voordat die uiteenviel over de Germaanse talen, bijv. Duits (Buch en Buche) en Nederlands (boek en beuk). Het West Friese homoniem handhaaft de verwantschap tussen de boom en het geschreven woord en deze associatie is verankerd in het gedicht met een indirect citaat van de eerste regel van Bachmanns gedicht 'Entfremdung' (de letterlijke regel is 'In den Bäumen kann ich keine Bäume mehr sehen' - in mijn ruwe vertaling 'Alienation': 'I can no longer see the trees as trees'), waardoor er een verband wordt gelegd tussen de problematiek van Celans poëtische project na Auschwitz en Bachmanns vervreemding in een landschap van schuld door de dubbele betekenis van het woord boek.

Geconfronteerd met de mogelijkheid een cruciale betekenislaag te verliezen, viel ik terug op een soort etymologische verklaring die genoeg allitereerde om in de toon van het gedicht te passen ('the beeches became books'). Dit valt misschien buiten het terrein van de gebruikelijke vertaalwijzen, maar het leek me het beste alternatief, en ik besprak het met Hettinga voordat ik het toepaste.

Een ander vertaalprobleem was of ik het motto een Engelse vertaling moest geven of Hettinga moest volgen door het in de oorspronkelijke taal te laten, ook al wordt Duits veel beter begrepen door de gemiddelde Fries dan door de gemiddelde Engelstalige lezer. Een probleem met het Engels in een van de bekende versies van de vooraanstaande Engels-Duits vertalers Hamburger of John Felstiner, zou de breuk zijn die het creëert tussen Celans Niemandrose en Hettinga's nimmenslân (niemandslân), vanwege het zeer begrijpelijke besluit van beide vertalers om het voorgaande te vertalen als no one's rose in de context van Celans' gedicht.

Andere aspecten van het gedicht, hoewel een uitdaging, waren niet lastiger dan het gebruikelijke vertalen van Friese poëzie of Nederlandse poëzie in het Engels, wat nu eenmaal om een zekere mate van inventiviteit vraagt. Zo kan, ondanks de noodzakelijke grammaticale aanpassingen, het lyrische karakter bewaard blijven. De overeenkomsten in de poëtica van de drie talen, vooral als het op het gebruik van metrum aankomt, maken dit iets eenvoudiger. Vreemd genoeg, hoewel Nederlands en Fries veel vocabulaire delen, zijn er bepaalde overeenkomsten tussen de Engelse en de Friese uitspraak, die het mogelijk maken om de klank van het origineel nauwkeuriger te benaderen in het Engels. Dit levert verheugende resultaten op en ook de dichters zijn er tevreden mee.

Misschien zou ik eens wat meer Fries moeten leren.

PONT MIRABEAU

*Ein Nichts
waren wir, sind wir,
werden wir bleiben, blühend:
die Nichts-, die
Niemandrose.*

Ut: 'Psalm'
Paul Celan (23 nov. 1920 – 20 april 1970)

1.

Dit is it plak dat machtiger as
in minske syn frije kar
lang om let dy keazen hat:

de rivier, de brêge en
wyt yn it bloeien de boeken
oer tebrutsen kaaien,

ein april, it seizoen dat nacht oan nacht
himsels lêze liet as de moanne
fan dyn moardner.

Dûnker waard taal in nimmenslân,
sa't tsjuster te sizzen
de dagen de kleur fan jiske oannamen.

In grouwélige, fier oer Europa
rôljende boer wie
gods einleaze ûnferskillichheid.

Do, begroeven yn wa't dy leaven,
te drinken kaamst de stream
fan har útrikke lûding.

2.

By alle wurden dy'tsto hiest mei de taal,
dêr't yn moarde waard,
bisto de paden delgien,
ferreind en smokend ûnder de Ljochtstêd
syn dôve lampen.

Fan al dyn deaden bosken gear
de skimen en skaden op Place d'Italie.

Dêr't swellen oer de Seine tipten,
swijden dy de boeken de tongen.

Maitiid wie it, nacht noch,
mar hoe wûnder it ljocht oer de kym
op Blériots kaai.

Net mear binne de beammen de beammen,
skreau B. Dize lei dy del yn dyn fal,
elke brêge in ferlitten.

Alle wurden lykje hjir op fleanen,
hear ik yn de neaken'buorren fan wat libben is,
Dea syn inkeldspraak.

Eeltsje Hettinga

(Ut: *Ikader. Gedichten.* 2012, Gerben Rypma Stifting, Blauhûs)

PONT MIRABEAU

*Ein Nichts
waren wir, sind wir,
werden wir bleiben, blühend:
die Nichts-, die
Niemandrose.*

From: 'Psalm'
Paul Celan (Nov. 23th, 1920 – April 20th, 1970)

1.

This is the place which
mightier than a man's free will
chose you at last:

the river, the bridge and
blossoming white the beeches
on the broken quays,

late April, the season you could only read
night after night as the month
of your murderer.

Darkening language a no-man's land,
as if to darkly say the days
were fading to the colour of ash.

A gruesome belch rolling
high over Europe was god's
infinite indifference.

You, buried in those who loved you,
come to drink of the stream
of her smoked-out voice.

2.

You went down the paths of all the words
you had with the language
in which they murdered,
rain-wet and smoking under the blind lamps
of the City of Light.

The shades and shadows of all your dead
gathered on Place d'Italie.

Where the swallows skimmed the Seine,
the beeches became books that would never speak.

It was spring, still night,
but how extraordinary the light
low in the sky over Blériot's quay.

The trees are no longer the trees,
wrote B. Mist laid you down in your fall,
every bridge a leaving.

All words are misplaced here,
on the barren streets of life
I hear Death's only tongue.

Eeltsje Hettinga
Translation: David Colmer

(From: *Swallows and Floating Horses: An Anthology of Frisian Literature*, London, 2018)